

JAKÝMI NEMOCEMI TRPĚL VINCENT?

Nadpis tohoto textu jsem si vypůjčil z článku rakouského psychiatra Navratila z roku 1959.¹⁹ O van Goghových tělesných, zejména však psychických onemocněních bylo napsáno mnohonásobně více prací než o kterékoliv jiné geniální osobnosti. Jen výjimečně se však setkáváme s tak pestrou paletou medicínských, hlavně však psychiatrických diagnóz.¹² Ve svém sdělení se mohu jen s největší stručností zmínit o významných událostech ve van Goghově životě a případné zájemce odkazuji na „Život Vincenta van Gogha“ od francouzského spisovatele Henri Perruchota.²⁰ Kniha u nás vyšla v roce 1993 ve výtečném překladu Františka Zvěřiny. Wachsmuth²⁵ si posteskl, že četní Goghovi biografové mu s otřesnou nestydatostí podsuovali i myšlenky a prožitky, které nikdy neměl. Prý to jen balili do květnaté rétoriky, což čtenáři oceňují. Sedmatřicet let Vincentova života bylo tragickou sérií nezdarů a zklamání. Smolař par excellence. Selhal ve všem, vždy a všude. Ani jako malíř za svého života uznání nedosáhl. Dnes známe více než 8000 jeho obrazů a asi 900 kreseb. Teprve pět měsíců před jeho skolem byl prodán v Bruselu jeho jediný obraz. Jistá slečna Anna Bochová zaplatila za „Červenou vinici“ 700 franků.¹ Goghovy „Kosatce“ se v roce 1987 v New Yorku prodaly za třiapadesát milionů dolarů.

Rodištěm van Gogha byla vesnice Groot-Zundert v holandské části Brabantska nedaleko belgické hranice. Otec Theodor van Gogh byl nepřítel úspěšným kalvinistickým pastorem. Pastorem byl i Vincentův děd. Mezi jeho předky z otcovy strany bylo významných a na rozdíl od Vincentova otce dobře situovaných osobností více. Dva otcovi bratři, obchodníci s uměním, pomohli Vincentovi i jeho bratru Theovi dostat se do těžké branže. Dcera haagského kniháře Cornelia Carpentusová, Vincentova gracilní matka malé postavy, byla o tři roky starší než jeho otec a přivedla na svět sedm dětí. Prvorozený Vincent za pár týdnů po narození zemřel, a tak druhorozený syn jeho jméno zdědil. Narodil se 30. března 1853. Následovala Vincentova sestra Anna a čtyři roky po Vincentovi se narodil jeho nejmilejší bratr Theodor (Theo). Následovaly sestry Elisabeta-Huberta a Willemina a benjamíněk Cornelius. Kromě Thea se o ostatních sourozencích ví málo. Sestra Willemina byla prý 38 let kvůli své psychóze, snad schizofrenii, dle jiných afektivní psychóze,⁸ v nějakém ústavu pro duševně choré a nejmladší bratr Cornelius spáchal ve třiceti letech sebevraždu.^{8,10,12,22} Někteří lékaři vyslovili podezření, že i bratr Theo trpěl afektivní psychózou.⁸ Ví se, že psychicky alterovaný nedlouho před svou smrtí byl, ač šlo téměř jistě o somatogenní poruchu při urémii. Setkal jsem se i s názorem, že měl „paralýzu“. Je jisté, že tím nebyla myšlena progresivní paralýza při syfilidě.

Vincentova rodina bydlela na skromné vesnické faře. Otce pak dvakrát přeložili jinam (Etten, Nuenen). Vin-

cent se vracíval domů po životních nezdarech. Jeho školní vzdělání valně nebylo. Po obecné škole (1865–1868) čtyři roky internát v Zevenbergenu. V 17 letech (1869) se stal prodavačem v haagské filiálce pařížského obchodu s uměleckými předměty Goupil. Byli s ním spokojeni. Za čas ho poslali do londýnské filiálky, pak byl i v pařížské a bruselské. Míst jeho pobytu bylo více (Haag, Antverpy, Amsterdam, Brusel, Londýn, Dordrecht, Drenthe, Paříž, Arles, Auvers-sur-Oise aj.). Pestré byly jeho anglické osudy (prodavač, výpomocný učitel, kazatel atd.). Miloval dceru bytné Ursulu Loyerovou. Vysmála se mu. Ani další lásky ovoce nepřinesly. Ovdovělá sestřenice Kee Vosová, zamilovaný Vincent jí pokoj nedal, ač ho jednou provždy odmítla. Musela před ním utéct do Amsterdamu. Byl z toho ohromný skandál. Láska o devět let starší sousedky Margot Begemanové? Vincent je překvapen, že by tak milá žena mohla milovat někoho, jako je on, člověka opuštěného lidmi i Bohem. Rodina té ženy její sňatek s bezbožným, zpustlým a práce se štítícím Vincentem rezolutně odmítla a zoufalá Margot se pokusila otrávit strychninem.²⁴ A co ta pohledná děvečka ze statku? Otěhotněla. Viník? Vincent to popřel. Všichni si však na něj ukazovali. Stála mu přece modelem, ne? Neměl to v tom kalvinistickém prostředí lehké. Tam se žádné výstřelky netrpěly. Cítil, že mu je navždy zatarasena cesta k občanskému štěstí. Kam zmizet? Přiučit se malování u bratrance malíře Antona Mauveho v Haagu. Brzy se rozkmotřili.^{5,12,18,20,23,24} Akademie v Antverpách? Taky jen na skok. Když si do svého příbytku v Haagu z útrpnosti přivedl gravidní prostitutku Clasinu Marii Hoornikovou (Sienu) s jejím dítětem, chtěl se s ní oženit. Následky? Kapavka, možná i syfilis. Chorobně vystupňovaná religiozita a krušné žití v uhelném revíru Borinage (1878–1879). Zbídačelý, všechno rozdal, spal na slámě v hadrech. Církevní úřad ho stejně vyhodil. Teologie v Amsterdamu, neznal latinu ani řečtinu, nic z toho nebylo. Podřadný kazatelský kurz, nepověřili ho ničím. Byl samaritánem mezi nejhudšími. Neocenil to nikdo. vzdal se své bigotnosti.^{1,6,12,13,18,20,23,24} Až od roku 1886 dva roky v Paříži, pár přátel mezi umělci (Gauguin, Toulouse-Lautrec aj.), bohatýrské pitky, pár nezdařených pokusů umělecky se prosadit a konečně přesídlení do městečka Arles v Provensálsku v pětatřiceti (únor 1888). Najatý domeček si natřel na žluto. Založí v Arles umělecké společenství („malířské bratrstvo jihu“) a povede ho přítel Gauguin. Přijel koncem října 1888. Pohoda? Kdeže! O tom brzy víc.

Vincent byl divný už od nejtělejšího věku. Kromě Thea se s ostatními sourozenci téměř nestýkal. Pihovatý kluk s rezavými vlasy, středně velký a fyzicky zdatný, většinou vyhledával samotu. Dle současníků nedůvěřivý introvert až zasněný schizotym, většinou zachmuřený, vznětlivý a popudlivý, dokázal ve vzteku z plných plic řvát. Jeho prý „schizoidní“ povahové rysy však trvalé nebyly. Markantně se to ukázalo za jeho pařížského pobytu. Na jaře 1886 byl

tehdy čtyřiatřicetiletý Vincent nadměru společenský a všeobecně oblíbený, což se k obrazu „schizoida“ nehodilo.²² Nadprůměrně inteligentní, kromě mateřštiny zvládl výtečně francouzštinu, mluvil anglicky a vyučoval v Anglii i němčinu. Všechny jeho osobnostní znaky byly ambivalentní. Asociální sklony kontrastovaly s přeháněným sklonem pomáhat bližním. V období vystupňované religiozity šlo o až přemrštěné „samaritánství“. Jeho převažující „nepřehlédnost“ vystřídal mezi pařížskými přáteli družná a rozveselující otevřenost. Bez námitek plnil uložené úkoly v obchodě u Goupila, později však podnítil nespokojenost nadřazených neomalenou kritikou špatného vkusu zákazníků a „zlodějství“ jejich „kšeftu“. Poslední léta jeho života a jeho „tvůrčí mánie“. Desítky nových obrazů ve fanatické posedlosti s téměř masochistickým pomíjením bazálních lidských potřeb (stravování, spánek, fyzické zdraví atd.) až do fyzického vyčerpání. Jako by si chtěl zopakovat dobu svého religiozního entuziasmu z Borinage, kde hladověl a mrzнул v chatrných hadrech a bídné chatrči. Ambivalentnost nálad mezi deprimující „nervozitou“, návaly úzkostí s „melancholií“ a tu a tam i chvílemi štěstí a pohody. Přiřadit abnormalitu jeho osobnostní struktury k některé z uznávaných forem „psychopatii“ (poruch osobnosti) se nedaří. Nebyly už od mladých let součástí jeho „šilenství“, „blýskáním na časy“ oné terminální katastrofy jeho žití? V době své vybičované religiozity běhal od jednoho kostela k druhému, modlil se a postil, studoval Bibli, bral si s sebou do postele dŮtky, aby se bičoval. Jeho dopis z března 1872 (bylo mu 20 let) vírou překypuje: „*Vroucně toužím, aby duch mého otce a děda též na mně spočinul a aby mi bylo dopráno být křesťanem a dělníkem Krista, jemuž by měl být můj život čím dál více podoben.*“ V Borinagi mezi nejubožejšími dospívá k mystickým prožitkům. Cítí, jak v něm burácejí tajemné síly, jejichž je slepým nástrojem, a jeho mystika je strachem před neznámým. Začíná však kreslit, vrací se mu vitalita a ztrácí religiozita. Blíží se mu třicátka (1882). Je u rodičů v Ettenu, dobře naladěný. A řečí skoro kacířské: „*Pastoři říkají, že jsme hříšníci, počati a narození v hříchu, chacha! Taková kardinální pitomost! Mám-li něčeho litovat, pak jedině toho, že v mém životě byla chvíle, kdy jsem se nechal korumpovat mystickými a teologickými abstrakcemi a nechal se přespříliš uzavřít do sebe.*“^{1,5,6,12,13,20,24}

Někteří psychiatři Vincentovu osobnostní poruchu („psychopatii“) s pozdější psychózou do souvislosti neuvádějí. Argumentů pro i proti bylo více. Pravda, po incidentu s Gauguinem a obdarování prostitutky Rachel v Arles kouskem vlastního boltce pochopili už všichni kolem, že Vincent duševně chorý je. Stávalo se to i dřív, byť jen občas. Děti na něj pokřikovaly „ten holandský blázen“ i v Anglii a v Borinagi ho měli za pomatence skoro všichni. Strik²² nicméně napsal: „*Manifestní psychiatrické onemocnění před 23. prosincem 1888 je nepravděpodobné.*“ Tak apodiktické vyjádření jsem u ostatních autorů nenašel. Vedla teprve Vincentova psychóza před Vánoci 1888 ke zlomu jeho životní linie („Leistungsknick“ německých psychiatrů)? Šlo o totální přerušování kontinuity Vincentova života? Nemyslím. Vše, co po střetu s Gauguinem následovalo, mělo mnohaletou předeheru. To, co někteří vykladači stonání Vincentovy duše vysvětlují jako osobnostní poruchu („psychopatii“), možná pouhým „blýská-

ním na časy“ nebylo. Co když šlo už od jeho mladých let o duševní chorobu?¹³ Přesně se to datovat nedá. Jen to kolem Vánoc 1888 bouřlivě vyvrcholilo. Výstižně to popsal Perruchot:²⁰ „*Šilenství se nedá od mimořádné povahy, kterou van Gogh měl, oddělovat. Byla mu vlastní stejně jako jeho genialita ... Co bylo podmínkou jeho geniality, to bylo i podmínkou všech rušivých událostí jeho života a to také podmínilo jeho šilenství ...*“

Gauguinův příjezd do Arles 20. října 1888 Vincenta uvedl do nadšení. Staly se však i podivnosti. Na stěnu místnosti v domečku napsal: „*Jsem Duch svatý, ducha zdravého*“ („Je suis Saint-Esprit, je suis sain s'esprit“). Proč? Neví se to. Ani sám Gauguin to vysvětlit neuměl. Několikrát přistihl Vincenta v noci, jak se přiblížil k jeho loži. Když se ho ptal, co se děje, odešel na svou postel a usnul.⁴ Jakou bezprostřední předeheru vrcholící Vincentův střet s Gauguinem měl? Venzmer²⁴ o tom píše: „*Nejdřív je všechno v pořádku. Večer spolu vyrážejí, na noční hygienické výlety; to znamená, že jdou do bordelu ... Oba kouří celý den a bohatě se konzumuje absint, ale Vincent ho špatně snáší, protože zvyšuje jeho sklon ke stavům vzrušení. Brzy se ukáže, jak rozdílné mají náтуры. Vincent je pokorný, obětavý a potřebný přátelství, Gauguin naproti tomu ... sebejistý, hrdý až pyšný ... Gauguin ho přemlouvá ke změně stylu ... spory vrcholí před Vánoci, odcházejí do kavárny, pijí absint, hádka se přiostruje a Vincent se neovládne a hodí na Gauguina sklenici, ten se dokáže vyhnout ...*“ Teď si Venzmer, stejně jako jiní, vymyslel, že Vincent padl v bezvědomí na zem a že ho Gauguin odnesl do domku. Sám Gauguin napsal: „*Uhnul jsem ráně tou sklenicí, vzal jsem ho v podpaží, vyšel z kavárny, přešel náměstí Victora Huga a za pár minut byl už Vincent v posteli ... když se ráno probudil, řekl mi klidně: ‚Drahý Gauguine, matně si vzpomínám, že jsem vás včera urazil.‘“⁴ Gauguin mu řekl, že se vrací do Paříže. Vincent ho přemlouvá, aby zůstal. Gauguin brouzdá venku, slyší za sebou cupot a ohlédne se. „*Obrátil jsem se právě v okamžiku, kdy se na mne Vincent vrhl s otevřenou břitvou v ruce. Můj pohled musel být v tu chvíli hodně silný, neboť se zastavil, sklopil hlavu a běžel domů ... Vincent se vrátil domů a okamžitě si uřízl ucho ... když už byl schopen vyjít, šel přímo, na hlavě hluboko naraženou baskickou čepicí, do domu, kde si uděláte známost, nemáte-li milenku, a dal vrátnému své ucho, hezky očištěné a zalepené v obálce. ‚Zde je památka na mne, pravil a pak prchl ...‘“⁴ Byl to jeho dárek prostitutce Rachel. Také vítězný toreador odřízlé býčí ucho daruje ženě svého srdce. Viděl to na býčích zápasech v Arles. Někteří zkonstruovali jinou „psychologickou motivaci“ Vincentova dárku: Vyjádřil tím svou solidaritu s prostitutkou, jak napsal svému příteli Bernardovi: „*Vyhnán ze společnosti a odmítnut, jako já i ty, my umělci, je i ona naše přítelkyně a sestra.*“²² Následujícího dne se po ránu u Vincenta objevila policie. Alarmovala ji majitelka bordelu. Policisté vidí podlahu od krve a Vincenta v hlubokém spánku na zakrváceném prostěradle. Odvezou ho do nemocnice. Vincent zuří. Je na samotce v temnici. Tři dny je jeho vědomí porušené. Plné bezvědomí to není. Přijíždí Theo. Vincent zuří dál a hlasitě zpívá. Léčí ho vysokými dávkami brómu. 7. ledna 1889 ho pouštějí domů. Jeho vzpomínky na to, co od Vánoc prožil, jsou kusé, matné.^{2,16,17,18,24} Ještě v lednu nový skandál. V restauraci rozbil nádobí, je přesvědčen, že je**

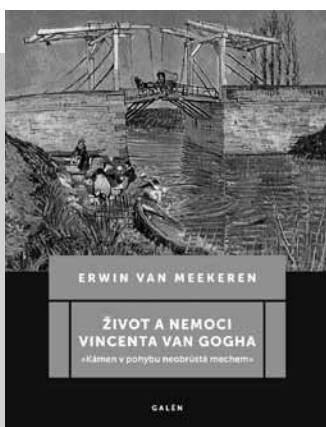
otrávený, a dokonce prý padá na zem. Četníci ho znovu dovezou k dr. Reyovi do špitálu.^{20,24} Lidé v Arles sepisují petici. Jedenaosmdesát podpisů, ať toho „fou roux“ (ryšavého blázna) odvezou do blázince.^{1,5,23,24} Natrvalo. Podruhé nakrátko ve špitále v Arles. Majitel žlutého baráčku mu dává výpověď. Vincent s „blázincem“ souhlasí. Začátkem května 1889 ho v něm přijmou. Býval to klášter Saint-Paul-Mausole u Saint-Rémy-de-Provence. Návaly psychózy se opakují, ale do května 1890 je o Vincenta postaráno. Od Vánoc 1888 do Vincentovy sebevraždy koncem července 1890, tedy v průběhu asi osmnácti měsíců, sedm „záchvatů“, většinou krátkého trvání. První jen asi týden, druhý od února 1889 dva týdny, v ústavu Saint-Rémy čtyři „záchvaty“, červencový 45 dní, ty další kratší a poslední od půlky února do půlky dubna 1890.¹⁶ Po propuštění z ústavu v květnu 1890 krátce u Thea v Paříži a koncem

května pod dohled doktora Gacheta v Auvers-sur-Oise na severozápad od Paříže. Bydlí v domě hostinského Ravouxe až do smrti. Maluje jak posedlý. Dovolili mu to i v „blázinci“, byť jen pod dozorem. Stejně ale vypil doušek petroleje, snad i terpentýn a pojedl olejovou barvu. Proč? Motivace skryta v psychóze. V neděli dne 27. července 1890 šel malovat do polí s revolverem v kapse (půjčil si ho prý ke střelení na havrany). Kupodivu píše Bankl,¹ že Vincent ukončil svůj život v obci za hnojištěm jednoho statku. Střelil se do hrudníku, někam pod srdce, dle jiných do podbřišku. Odvlekl se do svého pokoje. Seděl u něj dr. Gachet a přijel i Theo. Jakoukoliv pomoc odmítl. Těch pár hodin do svého skonu na posteli kouřil dýmku. Skonal v půl druhé v noci dne 27. července 1890.

(pokračování v příštím čísle)

J. Vacek

360 07 Karlovy Vary, Lesní 15

Cca 290 Kč, Galén, první vydání, 197 s., černobíle + barevná příloha, 145 × 190 mm, brožované

Erwin van Meekeren

Život a nemoci Vincenta van Gogha „Kámen v pohybu neobruští mechem“

Všechno, co bylo dosud napsáno o Vincentu van Goghovi, by naplnilo mnoho knihoven. Tato kniha chce přinést něco nového – pojednává o historii Vincentovy nemoci. O ní toho bylo také publikováno už mnoho, autor však předkládá originální diagnózu v neobvyklém a čtivém zpracování. Prostřednictvím průzkumu a zhodnocení rozsáhlé van Goghovy korespondence analyzuje jeho osobnost a na základě toho nalézá přesvědčivé argumenty, že pravděpodobně trpěl psychiatrickou hraniční poruchou osobnosti. Publikace srozumitelně osvětluje i další faktory, které ve vzniku a rozvoji tohoto onemocnění sehrály roli. Kniha popisuje Vincentův život, jeho osobnost, čas a okolnosti, v nichž žil, a shrnuje jeho psychiatrickou anamnézu. Je určena všem zájemcům o van Gogha, jeho umění a dobu.

Autor, Dr. Erwin van Meekeren (1955), je holandský psychiatr, odborník na hraniční poruchy osobnosti. Má soukromou psychiatrickou praxi, byl vedoucím Centra pro poruchy osobnosti v Psychiatricko-lékařském středisku Parnassia v Haagu, nyní působí v Centru pro poruchy osobnosti Scelta v Haagu.

www.galen.cz

Kontakt: Galén, spol. s r.o., Na Bělidle 34, 150 00 Praha 5
tel.: 257 326 178, fax: 257 326 170, e-mail: objednavky@galen.cz